

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

МАКАРЧУК ОЛЕНА ГЕННАДІЇВНА

УДК 94 : 351 (47783/86) “18/19”

**ПРЕСА УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ І РУХІВ У
ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ГАЛИЧНИНИ
(1890 – 1914)**

27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство

27.00.04 – теорія та історія журналістики

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук із соціальних
комунікацій

Київ – 2023

Дисертацією є монографія.

Дисертація виконана самостійно.

Офіційні доктор наук із соціальних комунікацій, професор
опоненти : **Бідзіля Юрій Михайлович**
Ужгородський національний університет, декан
філологічного факультету

доктор історичних наук
Вакульчук Ольга Анатоліївна
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
НАН України, завідувачка відділу пресознавства

доктор наук із соціальних комунікацій, професор
Огар Емілія Ігорівна
Українська академія друкарства (Львів), завідувачка
кафедри ПР та журналістики

Захист відбудеться «19» липня 2023 р. об 11.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.165.01 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського за адресою : 03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3.

З дисертацією можна ознайомитися в читальному залі бібліотекознавчої літератури Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за адресою : 03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3.

Автореферат розіслано «19» червня 2023 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук

В.М.Удовик

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Кардинальні зміни політичної конфігурації українського суспільства на межі ХХ – ХХІ століть відбуваються на тлі важливих трансформацій в медіа-комунікаційній сфері. Цей процес актуалізує необхідність оновлення ідейно-теоретичних і методологічних підходів до вивчення преси як важливого політичного інституту загалом і партійної преси як її складової зокрема. У цьому контексті не буде перебільшенням вказати, що саме політичним партіям та їхнім партійним виданням історія відвела роль каталізатора важливих перетворень у суспільстві. Відтак можна схарактеризувати рівень розвитку партійного друку як своєрідний індикатор політичної конкуренції в країні, і, багато в чому, як показник зрілості взаємодії політичних інститутів із громадянами. Унікальність ролі преси політичних партій полягає в тому, що вона не просто механічно відображала події, що відбувалися в суспільстві, а й активно впливала на них, формуючи порядок денний усіх державних та громадських структур.

Партійна преса допомагала об'єктивно розглядати політичні перетворення, що відбувалися в суспільстві, сигналізувала про політичні та соціальні проблеми та моделювала шляхи їх вирішення. Іншими словами, партійні медіа стали важливим інструментом конструювання політичного бекграунду як в історичній ретроспективі, так і в сьогоденні. Разом з тим у кожній країні, де існують партії, виборча система, представницькі органи тощо, складається своя національна модель партійної і політичної преси, що поєднує як універсальні, так і національно-специфічні риси. На формування цієї національної моделі впливають не лише місцеві особливості розвитку партійної системи, а й глобальний історичний контекст (зовнішні та внутрішні фактори), у якому діють партії.

Під цим кутом досить актуальним бачиться осмислення характеристик і базових умов формування партійної преси Галичини кінця ХІХ – початку ХХ століття. На той історичний час в цій частині Австро-Угорської імперії лише розпочинається процес партійного будівництва, імпульсом до якого часто

служує преса. Певним чином це нагадує сучасну Україну, де процеси становлення і розбудови політичних партій відбуваються надзвичайно активно, а політична мапа країни далека від звичної для «старих» демократій двопартійної системи (остання не виключає маргінальних партій, які за певних обставин отримують золоту акцію при формуванні кабінетів коаліційної парламентської більшості).

Із зазначеного випливає актуальність дослідження, що зумовлюється наступними чинниками:

- зміною авторської оптики партійних та політичних видань залежно від історичного сценарію, що в добу суспільних переломів зазнає стрибкоподібних змін;
- зростанням інтересу в умовах розбудови незалежної демократичної України до партійної преси як важливого фактору розвитку політичного життя;
- динамікою змін громадсько-політичного дискурсу що, у свою чергу, сприяє підвищенню зацікавленості до політико-комунікативних стратегій преси загалом і партійної та політичної преси зокрема;
- включенням партійної і політичної преси в ефективний діалог влади і суспільства як в історичній ретроспективі, так і в сьогоденні;
- виявом зацікавленості до процесу формування національного медіа-контенту партійної преси і виходу її на національну модель медіа-політичної інтеракції;
- зростанням впливу партійної преси (як впливового сегменту медійного простору) в роки соціально-політичних потрясінь і суттєвих трансформацій в житті суспільства;
- необхідністю використання на сучасному етапі розвитку медіа історичного досвіду розвитку партійної преси, визначення характеристики її ролі в інформаційному просторі;

– постійним збільшенням впливу партійних медіа на функціонування інститутів суспільства.

Крім цього, актуальність дослідження пояснюється також необхідністю наукового опрацювання унікальних фондів Національної бібліотеки України імені В. Вернадського, Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, інших українських книгозбірень, у яких зберігаються, зокрема, раритетні збірки і колекції періодичних видань другої половини ХІХ– першої половини ХХ ст.

Основою теоретичної частини дослідження стали праці науковців, умовно розділені дисертантом на три групи.

До першої належать наукові здобутки відомих вітчизняних учених, що вже стали класикою історії української журналістики. Вони, хоча й не розглядають окремо пресу політичних партій, подають в історичному контексті еволюцію української преси загалом і преси Галичини зокрема. Це праці таких дослідників як М. Андрусак, А. Андрохович, С. Баран, І. Брик, О. Бочковський, М. Возняк, В. Гнатюк, Б. Грінченко, А. Животко, В. Ігнатієнко, М. Комаров, І. Кревецький, В. Левинський, К. Левицький, М. Лозинський, І. Лоський, Р. Лукань, О. Маковей, В. Межов, І. Наріжний, Є. Пеленський, Ф. Свистун, С. Сірополко, П. Смуток, М. Струтинський, О. Терлецький, І. Франко, В. Щурат, М. Ясинський та інші.

Українська партійна періодика здебільше цікавила дослідників радянського періоду, що обумовлювалося її особливою роллю у пропагандистській роботі правлячої партії. Це передусім наукові розвідки А. Бережного, А. Белкова, І. Безуглої, В. Буднікова, І. Гошуляк, Д. Григораша, А. Дея, В. Дмитрука, В.Євсєєва, Г. Гербільського, С. Гуревича, В. Дмитриченко, В. Козлова, І. Корнейчика, М. Кравця, Ю. Лавріненка, Ф. Максименко, А.Мишуриса, А. Москаленка, І. Моторнюка, М. Нечиталюка, Г. Петрякова, Р. Слободянюка, В. Солдатенка, В. Тарнавського, П. Федченка, Й. Цьоха, та ін. Їх слабкою стороною вважаємо абсолютизацію «досвіду»

більшовицької преси за одночасного ігнорування та применшення здобутків преси «буржуазної», «націоналістичної», «клерикальної» тощо.

Окремим аспектам функціонування партійної преси в медійному просторі присвячені роботи з теорії журналістики, що розглядають не тільки питання типології та жанрової специфіки різних типів видань, а й важливі напрацювання журналістської майстерності. У таких наукових працях поняття партійної преси звично розглядається в контексті функцій та ролі ЗМІ у суспільстві, а також аналізу окремих типологічних ознак. Це вітчизняні науковці: В. Здоровега, В. Іванов, В. Лизанчук, А. Москаленко, Е. Огар, Б. Потятиник, Г. Почепцов, В. Різун, С. Квіт, Т. Приступенко, Т. Скотникова, Т. Трачук, В. Шпак та інші, а також зарубіжні: Д. Блумлер, Я. Буяк, Д. Галлін, М. Гуревич, Д. Мак-Квейл, Т. Ковальчик, Д.-А. Куйперс, П. Манчіні, Є. Мислінський, Ф. Зіберт, Р. Томчик, У. Шрам, Т. Пітерсон, Ж.-П. Химка та інші автори.

Їх наукові розробки коментують і доповнюють науковці: О. Грабельников, В. Гуторов, О. Дранішнікова, Ю. Ключев, О. Федотова, З. Хубецова та інші.

Окремо відзначимо дослідників, чий науковий доробок безпосередньо присвячений різноманітним аспектам функціонування саме партійної та політичної преси: Ю. Бідзіля, О. Босак, В. Габор, М. Галушко, В. Георгієвська, В. Гутковський, В. Гошовська, О. Жерноклеєв, А.Кліш, М. Комариця, С. Кость, І.Крупський, Г. Маценко, І. Михайлин, М. Мудрий, М. Нечиталюк, В. Передерій, А. Потіха, М. Романюк, Н. Світлик, О. Олексин, Н. Сидоренко, Л. Сніцарчук, Ю. Фінклер, О. Хімяк, Ю. Шаповал, Ю. Яковлев та інші.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Проблематика дисертації пов'язана з науковими темами кафедри журналістики та засобів масової комунікації Інституту права, психології та інноваційної освіти НУ «Львівська політехніка»: «Інформаційно-комунікаційне забезпечення мас-медіа розбудови демократії України» (2014–2018 рр.,

державний обліковий номер 0219U100675), «Інновації та особливості функціонування ЗМІ України» (2019–2023 рр., державний реєстраційний номер РК 0119U103688).

Методи дослідження. В основу нашого наукового доробку покладені принципи історизму, об'єктивності та соціального гуманізму.

Принцип історизму (у парадигмі дослідження) дозволяє вивчати функціонування партійних видань в контексті реального історичного часу, передбачає відстеження історії медіа у всій їх повноті та багатоманітності, акцентує увагу на узагальненні емпіричного матеріалу і встановлення на цій основі загальних історичних закономірностей.

Принцип об'єктивності ставить завданням виявити тенденції й закономірності процесу виникнення та розвитку пресових органів політичних партій шляхом теоретичного осмислення та практичного застосування знань, отриманих унаслідок глибокого та всебічного вивчення всієї сукупності фактів, що стосуються питання, яке підлягає розгляду.

Принцип соціального гуманізму передбачає оцінку фактів, подій та явищ з погляду їх значимості в системі загальнолюдських цінностей, суспільного прогресу загалом.

У дослідженні застосовувалися також загальнонаукові дослідницькі методи та прийоми:

– системний підхід, що дозволяє аналізувати партійну періодику не тільки як цілісну систему, що має свої цілі, завдання та специфічні ознаки, а й забезпечує максимально можливу достовірність отриманих результатів завдяки всебічному аналізу і, отже, зниження впливу суб'єкта пізнання на отримані висновки;

– логічний метод, що за допомогою дослідницьких прийомів (аналіз, синтез, індукція й дедукція тощо) дає право науковцю на виокремлення загальних, фундаментальних характеристик, що розкривають сутність досліджуваного об'єкта (у нашому контексті партійних медіа), умови його буття як такого;

– метод контент-аналізу, що дозволяє на основі вивчення текстової і графічної інформації перевести її в кількісні показники.

У роботі над дослідженням заявленої теми активно використовувалася сукупність спеціальних дослідницьких методів та прийомів, що, залежно від мети й завдань дослідження, джерельної бази та інших чинників, дозволяла з'ясувати реальну картину процесу зародження та генези партійної преси. Серед цих методів і прийомів наведемо:

– хронологічний, що передбачає вивчення фактів, подій та явищ у чітко визначеній хронологічній послідовності;

– проблемно-хронологічний, що дозволяє систематизувати джерельний матеріал з окремих проблем, у межах яких відновлюється низка історико-журналістських подій у хронологічній послідовності;

– порівняльно-історичний, що орієнтує на вивчення конкретних історико-журналістських явищ шляхом зіставлення їх окремих якостей та рис із показниками інших однотипних та одночасних явищ (синхронне порівняння – порівняння по «горизонталі») або зіставлення явищ (можливо, одного й того ж явища) на різних етапах їх еволюції (діахронне порівняння – порівняння по «вертикалі»).

Важливим у представленому дослідженні історико-журналістських процесів став метод історичного пізнання. Цей метод передбачає відстеження історичних подій (у цьому контексті історію створення та генези партійних періодичних видань) у всій її повноті та багатоманітності, узагальнення емпіричного матеріалу і встановлення на цій основі загальних історичних закономірностей. У контексті цього методу були використані такі різновиди методологічних підходів:

– історико-генетичний, що дозволяє з'ясувати як одне явище породжує інше, тобто причину і наслідок (генетичний зв'язок);

– історико-порівняльний (або компаративний), який дає можливість зробити висновок про те, що об'єктивною основою для порівняння стає

уявлення про минуле, яке виступає як процес не тільки внутрішньо обумовлений, а й такий, що повторюється;

– історико-типологічний, що стверджує концепцію про пресу, яка історично зароджувалася і розвивалася як один із механізмів громадської думки, як елемент публічної сфери, як форма вираження інтересів різних суспільних груп, інститутів, організацій, партій, як канал взаємодії, конкуренції і співпраці між ними;

– історико-системний, що полягає у виявленні в суспільно-історичному розвитку одиничного, особливого та спільного. Згідно з цим методологічним підходом, всі історичні події та процеси не тільки мають причинно-наслідковий зв'язок, а й переплетені між собою функціонально. Цей метод дозволяє створити цілісну картину суспільних та медійних процесів, що відбувалися, зокрема, в досліджуваний період.

Поруч із традиційними у дослідженні використані й новітні методологічні підходи щодо вивчення ролі ЗМІ (зокрема партійних). Зокрема, актуальним, на наш погляд, є звернення до системно-синергетичних підходів до вивчення медіа загалом і партійних зокрема. Поняття, категорії та методологічні підходи синергетики – складно-організовані системи, нелінійність, відкритість, нестабільність, інтеграція і дезінтеграція, біфуркаційні зміни, флуктації, рух від упорядкованості до хаотичності та навпаки, еволюція, коеволюція, самоорганізація тощо – активно застосовуються у сьогоденні до такого соціального явища як журналістика загалом та партійна журналістика зокрема. Застосовуючи синергетичну методологію, приходимо до висновку, що складно організованим системам (у цьому контексті такою системою можемо назвати партійну журналістику) неможливо нав'язати шляхи їхнього розвитку з огляду на те, що для складних систем завжди існує кілька альтернативних шляхів еволюції.

Об'єкт, предмет, мета та завдання дослідження, структура та внутрішня логіка його побудови зумовлені актуальністю теми та недостатнім ступенем її дослідження.

Об'єкт дослідження – західноукраїнська політична та партійна періодика кін. XIX – поч. XX ст. (до 1914 р.), орієнтована передусім на україномовну аудиторію.

Предметом дослідження є типологічні характеристики політичної та партійної преси цього періоду, її функції та особливості взаємодії з партійними фракціями та читацькою аудиторією, а також змістовий компонент творчих здобутків.

Метою дослідження є виявлення закономірностей та особливостей зародження, становлення й функціонування преси українських політичних партій і рухів у Галичині у 1890–1914 рр., а також висвітлення та характеристика законодавчих, організаційних та творчих аспектів пресової діяльності.

Досягнення означеної мети зумовило необхідність вирішення таких **дослідницьких завдань:**

- на основі сучасних теоретико-методологічних підходів схарактеризувати поняття «преса політичних рухів», «партійна преса», їхні типологічні ознаки та функції;

- визначити стан наукового вивчення української преси Галичини досліджуваного періоду у працях вітчизняних та зарубіжних науковців;

- окреслити коло джерел, систематизувати їх за групами, дати оцінку достовірності окремих джерел та їх груп;

- з'ясувати місце і роль преси політичних рухів та партійної преси в загальному контексті становлення та еволюції україномовної преси південноукраїнської Галичини кін. XIX – поч. XX ст.;

- з'ясувати типологічні характеристики української преси Галичини XIX – поч. XX ст., визначити спільне й відмінне в медіа-характеристиці цієї преси із європейськими та наддніпрянськими партійними виданнями;

- уточнити персоналії редакторів, авторів, дописувачів окремих видань та, по можливості, з'ясувати джерела фінансування політичної та партійної преси досліджуваного періоду;

- встановити ступінь достовірності викладення низки фактів та їх авторської оцінки в політичній та партійній пресі Галичини; ідеологічні та особистісні (суб'єктивні) впливи на подачу матеріалу;
- визначити роль партійної преси (в цілому) як суб'єкта та об'єкта процесів партійного будівництва в умовах австрійської конституційної монархії;
- визначити позитивні та негативні фактори, що впливали на становлення та еволюцію преси політичних рухів та партій;
- з'ясувати взаємозв'язки та взаємовпливи процесів розбудови власне українських політичних рухів та партій, з одного боку, та їхньої політичної і партійної преси, з іншого; відстежити передумови появи партійних пресових органів Галичини, визначити їхню роль як суб'єкта та об'єкта процесів партійного будівництва;
- схарактеризувати основні напрями української політичної преси в Галичині, визначити їх характерні риси та принципові відмінності у підходах до найбільш важливих питань;
- дослідити партійну проблематику як невід'ємний компонент політичної преси; розглянути аспекти внутріпартійної боротьби та характер її відображення на сторінках партійних видань;
- визначити суспільно-важливі теми, що становили спільний предмет зацікавлення усіх українських масмедіа досліджуваної доби;
- дослідити постать політичного журналіста як потенційного національного лідера, проаналізувати вплив авторського пулу партійних видань на зміну чи корекцію політичного порядку денного;
- узагальнити історичний досвід (позитивний і негативний), визначити можливості його застосування в сучасних умовах.

У роботі сформульовано та обґрунтовано низку концептуальних положень, узагальнень і висновків, які відповідають критеріям **наукової новизни:**

– на новому теоретико-методологічному рівні запропоновано власне трактування дефініції «партійна преса»; «преса політичних партій і рухів»;

– у науковий обіг введено невідомий чи маловідомий фактичний матеріал, що характеризує унікальний досвід організаторської, видавничої, журналістської, публіцистичної діяльності активістів національної ідеї та їх опонентів;

– вперше здійснено комплексне дослідження преси українських політичних рухів і партій Галичини на етапі її зародження та еволюції в контексті формування національної ідеї, її активного відстоювання в протистоянні з конкуруючими політичними напрямами;

– обґрунтовано тезу про надважливу роль політичного журналіста у творенні не тільки власного «обличчя» видання, а й у формуванні програмних засад перших українських партій;

– визначено параметри нової якості українських пресодруків Галичини, що еволюціонували паралельно з процесами активізації політичних рухів, і, як наслідок, виникнення перших українських партій;

– вперше розглянуто основоположні засади та безпосередню практику взаємовідносин австро-угорських імперських та регіональних (Королівства Галичини і Лодомерії) органів влади й української політичної преси;

– удосконалено бачення моделі партійної преси, що розуміє її загальний стан і визначається сукупністю суттєвих ознак, які склалися в певний проміжок часу внаслідок впливу внутрішньополітичних та зовнішньополітичних змін.

Практичне значення дослідження визначається новизною та результатами й полягає у потенційному використанні його наукових здобутків:

– у науково-дослідницькій сфері – для подальшого науково-теоретичного опрацювання питань функціонування партійної преси в умовах історичних пертурбацій, створення наукового підґрунтя для інших перспективних досліджень, головними результатами яких мають стати розробки теоретичних та практичних медіа-моделей партійного друку;

– у навчально-методичному процесі як теоретичний та ілюстративний матеріал для підготовки підручників, навчальних посібників, при розробці навчальних програм та методичних рекомендацій, а також при проведенні лекційних та семінарських занять для студентів за напрямами «Історія української журналістики», «Теорія та методика журналістської творчості», «Політична журналістика», «Технологія політичного процесу» та інших;

– у практичній діяльності сучасних політичних партій, що отримують змогу творчо використати історичний досвід творення власних партійних друкованих органів, синкретично поєднувати їх із новими медіа.

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, висновки й рекомендації, які винесені на захист, одержано автором самостійно.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати роботи оприлюднено на Одинадцятій Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Українська періодика: історія і сучасність» (Львів, 29–30 листопада, 2013 р.), II Всеукраїнській науково-практичній конференції (Львів, 12 червня 2013 р.), під час роботи круглого столу «Адвокатура України: історія та сучасність» (Київ, 24 листопада 2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Політологія, філософія, соціологія: контури міждисциплінарного перетину» (Одеса, 13–14 березня 2015 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку» (Харків, 26–27 листопада 2015 р.), науково-практичній конференції «Правові, соціально-психологічні та інформаційні процеси державотворення в контексті євроінтеграції» (Львів, 8–9 лютого 2016 р.), International Scientific and Practical Conference «The Scientific Potential on the Present» (St. Andrews, Scotland, UK, 1 December 2016), II

Міжнародній науковій конференції «Соціолінгвістичне знання як засіб формування нової культури безпеки: Україна і світ» (Львів, 22–23 листопада 2018 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Східноєвропейські дослідження: економіка, освіта і право» (Бургас (Болгарія), 7– 8 червня 2018 р.), Дванадцятій Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Українська періодика: історія і сучасність» (Львів, 30 листопада – 1 грудня 2018 р.), ІХ Міжнародній науково-практичній конференції «Управління в освіті» (Львів, 4–5 квітня 2019), Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційні технології у розвитку сучасного суспільства» (Львів, 18–19 квітня 2019 р.), Міжнародній науковій конференції «Освіта та наука у мінливому світі: проблеми та перспективи розвитку» (Дніпро, 29– 30 березня 2019 р.), ІІ Міжнародній науковій конференції «Освіта та наука у мінливому світі: проблеми та перспективи розвитку» (Дніпро, 27–28 березня 2020 р.), International scientific and practical conference «The European development trends in journalism, PR media and communication» (Włocławek, Republic of Poland, November 27–28, 2020), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Людина в українському суспільстві в системі цінностей прав людини: сучасний вимір медіа-діяльності» (Київ, 14 травня 2021 р.), V Міжнародній науково-практичній конференції «Інновації та особливості функціонування ЗМІ в демократичному суспільстві» (Львів, 27 жовтня 2022 р.), Simpozionul internațional de etnologie: Tradiții și procese etnice. (Chisinau, March 30, 2023).

Публікації. Основні положення й результати дослідження відображено у 57 публікаціях, серед яких 2 монографії (1 одноосібна та 1 закордонна колективна), 19 статей (18 одноосібних і 1 у співавторстві, де авторський внесок здобувача складає 75%) у фахових виданнях, визначених МОН України у переліку наукових фахових видань, 11 статей у фахових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз (3 статті включено до наукової бази Scopus, 1 до Web of Science), та у виданнях іноземних держав, 19 матеріалів міжнародних конференцій та 6 статей, які додатково

відображають наукові результати дослідження.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, шести розділів із підрозділами, висновків, списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг дисертації становить 523 с., обсяг основного тексту – 446 с. Бібліографія містить 876 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, висвітлено рівень вивчення теми, визначено мету і завдання, об'єкт і предмет дослідження, встановлено хронологічні рамки наукової розвідки.

Розділ 1. «Преса політичних партій і рухів Галичини як об'єкт вивчення» містить три підрозділи.

У підрозділі 1.1. *«Історіографія проблеми»* розглянуто динаміку наукового осмислення історії української преси й журналістики Галичини та розвитку напрямів присвячених їй наукових праць (підсумкові праці, вивчення окремих періодів і проблем, національних і макрорегіональних традицій, критика ідей окремих дослідників щодо інституціоналізації та теоретико-методологічних питань історії розвитку політичної та партійної преси зазначеного періоду тощо). Зіставлено й узагальнено критерії періодизації історіографії питання, показано, що до історії виникнення і генези політичної і партійної преси Галичини дослідники зверталися, починаючи із останньої чверті ХІХ століття, а від перших десятиліть ХХ століття історія преси загалом і політичної та партійної зокрема стала спеціалізованим предметом наукового вивчення. (При цьому відзначимо історико-бібліографічні та біобібліографічні дослідження науковців відділу пресознавства НБУВ та Науково-дослідного інституту пресознавства ЛННБ України імені В. Стефаника.) Доведено, що динаміка звернення до історії політичної та партійної преси пов'язана зі змінами в її теоретичних, методологічних, інституційних засадах.

У підрозділі 1.2. *«Джерельна база»* виокремлені наступні важливі для розуміння заявленого наукового дискурсу сегменти: 1. Збірки і колекції періодичних видань кінця XIX – початку XX ст. (НБУВ, ЛННБ України імені В. Стефаника). 2. Архівні матеріали, що характеризують історичну епоху та умови ведення журналістської та видавничої справи в досліджувану добу (архівні фонди Державного архіву Львівської області (далі – ДАЛО), Центрального державного історичного архіву України (далі – ЦДІАУ), фонди Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка Національної академії наук України, відділу рукописів ЛННБ України імені В. Стефаника); 2. Міжособистісне листування редакторів українських ЗМІ, а також із читачами та меценатами, спогади дописувачів тогочасних ЗМІ, журналістів та редакторів (опубліковані та архівні). Зокрема використано епістолярний доробок «ветеранів» політичного руху Галичини – М. Драгоманова, І. Франка, М. Павлика, відомих діячів із Наддніпрянщини – Лесі Українки, Агатангела Кримського та ін., так і сотень не публічних, а то й безвісних ентузіастів із різних куточків України); 3. Безпосередньо українська політична та партійна преса досліджуваного періоду. З-поміж корпусу пресових видань виокремлені видання політичні та партійні (опрацьовано 46252 числа 115 найменувань політичних та партійних видань, у тому числі 18302 чисел 50 власне партійних видань), подана їхня характеристика; 4. Довідкова література та бібліографія. Зокрема використано науково-довідкові видання із запропонованої теми, датовані останньою третиною XIX та пізнішими часами, аж до початку XXI століття.

У підрозділі 1.3. *«Теоретичні та методологічні аспекти дослідження»* розглянуто об'єктну та предметну сфери, методологію використання теоретичних засад в розрізі визначеної теми. Зокрема, схарактеризовані дослідницькі підходи до аналізу типологічної структури ЗМІ, визначені дефініції «політична преса» та «партійна преса», їхня генеза та функції у суспільстві. Також проаналізовано методологічні підходи до вивчення партійних ЗМІ: загально-філософські, загальнонаукові, сукупність

спеціальних дослідницьких методів та прийомів. Поруч з традиційними розглянуто й новітні тенденції у сучасних методологічних підходах до вивчення ролі ЗМІ (зокрема партійних). Так, особливого поширення у сучасній науці набувають *системно-синергетичні* підходи до вивчення медіа загалом і партійних зокрема. Застосовуючи синергетичну методологію, науковці стверджують, що складно-організованим системам (до таких можна зачислити партійну журналістику) неможливо нав'язати шляхи їхнього розвитку, оскільки для складних систем, як правило, існує кілька альтернативних шляхів розвитку. Зроблено висновок про те, що інноваційні ідеї пост-некласичного синергетичного знання стрімко входять у коло інструментарію спеціалістів із медіазнавства, а базові положення синергетики стають методологічною основою сучасних наукових концепцій, у тому числі й тих, що стосуються історії партійної преси та журналістики.

Розділ 2. «Політичні партії і рухи та преса: формування й умови функціонування (1848–1889)» містить три підрозділи.

У першому підрозділі *«Становлення корпусу політичної преси»* розглядаються зовнішні та внутрішні передумови в Австрійській (з 1867 року Австро-Угорській) державі для зародження того явища, що пізніше стане партійною пресою. Водночас, безпосередньо на основі джерельних матеріалів, встановлено, з якого часу реально започатковується в Галичині національне відродження, що в кінцевому підсумку ознаменувало новий, за визначенням В. Ігнатієнка, «акорд» у розвитку української преси – появу партійної журналістики. Розглянуто концепції вітчизняних та зарубіжних науковців щодо виникнення політичних течій та їхніх пресових органів, проаналізовано культурницькі та журналістські процеси що призвели до появи преси партійної та виникнення (часто як прямий наслідок) перших політичних партій Галичини.

Підрозділ 2.2. *«Система політичних партій і рухів»* аналізує підходи науковців у питанні формування української модерної нації і як наслідок творення свідомої своєї історичної ролі національної еліти, як на сторінках

партійних видань сформулювала зрештою ідеї самостійності української нації. Зроблено висновок про синкретичне поєднання політичних організацій та партій, що постають на історичній арені від середини ХІХ ст., і друкowanими виданнями, на сторінках яких порушувалися у повний голос спочатку непевно, поступово питання національної само-ідентифікації а, згодом, і політичного самовизначення українців.

Підрозділ 2.3. «Пресове право, цензура, судові справи» аналізує цензурні обмеження українського друкovanого слова в Австрійській (з 1867 р. – Австро-Угорській) державі. Проаналізовано цензурні та підцензурні акти щодо преси загалом та україномовної зокрема. Наголошено на неконтрольованому характері дій органів виконавчої влади, яка довгий час була наділена правом конфіскації окремих номерів часописів (які, на думку влади, були шкідливими), їх заборони чи призупинення діяльності. Наголошено на важливості мовного питання, що в багатьох випадках безпосередньо характеризувало політичну позицію видавців, редакторів та дописувачів друкovanого видання. Зроблено висновок, що тогочасна українська преса, безвідносно до політичної орієнтації (москвофільської, народовської, соціал-демократичної, клерикальної тощо), виступала потужним знаряддям мобілізації українського населення в боротьбі за власні політичні та національні права.

Розділ 3. «Український масмедійний ландшафт Галичини (1890–1914 рр.)» розпочинається підрозділом 3.1. «Динаміка розвитку преси», що характеризує пресові процеси в Галичині від середини ХІХ до початку ХХ століття. Схарактеризовані передумови появи першої, за висловом І. Франка, «руської політичної часописі» «*Зоря Галицка*» («*Зоря Галицкая*») та вплив цієї події на появу цілого «грона» пресових видань, адресованих русинській (українській) аудиторії: урядових інформаційних офіціозів, напівофіційних інформаційно-політичних видань, церковної преси, літературних та просвітніх газет і, як квінтесенція політичних устремлінь українців Галичини, преси москвофільської (русофільської) та

народовської. Своєрідним символом епохи 1890-х років стали стали наразі нечисельні партійні видання, які започаткували в пресовому житті Галичини період партійної диференціації.

Зроблено висновок, що, незважаючи на набутий упродовж другої половини XIX ст. певний досвід у політичній, економічній, культурній царинах та успішний поступ, українське суспільство й надалі змушене було вирішувати низку важливих проблем, пов'язаних насамперед із національним розвитком. У цьому йому допомагали партії зі своїми пресовими органами.

У підрозділі 3.1. *«Типологічний синкретизм преси»* у першій частині 3.2.1. *«Типологія преси: теоретичний аспект»* розглядається соціальна природа друкованого органу, сфера його інформаційного впливу, шляхи акцентування інтересу аудиторії та моделювання збалансованої програми оптимального розвитку. Науковці поділяють всі типоформувальні фактори на основі низки формальних та неформальних критеріїв. На конкретних прикладах розглянуто як формальні параметри періодичного друкованого видання (характеристики виходу, поліграфічний (технологічний) формат, мова, організаційно-правова та економічна модель), так і неформальні, пов'язані з його повсякденними практиками, змістом та ефективністю роботи редакції.

Частина 3.2.2. *«Тематична диференціація»* присвячена розгляду однієї з найважливіших типологічних ознак пресового видання – предметно-авдиторній спрямованості, що ділить всі друковані видання на громадсько-політичні, універсальні, спеціалізовані, фахові тощо. У цьому контексті важливим є розгляд партійної преси як особливої інформаційної системи, основним завданням якої є забезпечення такої політичної комунікації з читачем, яка збігається з позицією політичної сили, що акцептує певне видання. Водночас із тим преса політичних рухів цього періоду, як-от москвофіли, народовці чи клерикали, намагалася активно впливати на владу та/чи громадські установи у бажаному для себе напрямі. У той же час, через відсутність чіткої організації, «розпорошений» соціальний склад читачів,

неформальний характер і непостійність складу тих чи інших політичних рухів, належні їм пресові органи зазвичай не містили чіткої програми дій та жорсткого формулювання цілей.

Читацьку аудиторію, що виступає домінуючим фактором впливу на еволюцію періодичних видань, розглядає однойменна частина 3.2.3. «*Читацька аудиторія*». Аналіз політичної та партійної преси кінця XIX – початку XX століть дає підстави висновувати про ідеологічну складову та орієнтацію на той чи інший прошарок тогочасного населення. Часто видання (і не тільки політичні та партійні) чітко виділяли власну цільову аудиторію, що виражалося не тільки в подачі інформації, засобах, методах, мовних особливостях, але й у змісті та формі викладу тих чи інших подій.

Аналіз програмових статей політичних та партійних часописів, проведений у дослідженні, не лише виявляє те, на який прошарок українського суспільства орієнтувалося те чи інше партійне видання, але й дозволяє створити «портрет» його пересічного читача. Утім очевидно, що в процесі еволюції газет чи журналів їхні редакції виявляли певну гнучкість у розширенні аудиторної бази. Закцентовано увагу на важливості зворотного зв'язку із аудиторією політичних та партійних видань як один із шляхів її (аудиторії) збільшення, зроблено аналіз типологічного портрету дописувача видань політичного чи партійного спрямування. Привернута увага до удосконалення системи розповсюдження політичної та партійної преси, яка, з однієї сторони, була позбавлена державної підтримки, з другої ж, зважаючи на мізерну купівельну спроможність більшості тогочасного русинського населення краю, не гарантувала виданням стабільність та тривалість існування. Також розглянуто низку факторів (шрифтове та ілюстративне оформлення часопису, способи подачі матеріалу, структура номеру та жанрове розмаїття, рекламні вставки тощо), що впливали на читацьку прихильність до того чи іншого ЗМІ.

Третій розділ завершується підрозділом 3.2.4. «*Періодичність*». Саме періодичність випусків зачисляють до суттєвих ознак діяльності пресових

видань загалом та політичних партій та рухів зокрема. Проаналізовано характеристики регулярності виходу політичних та партійних видань, що визначаються числом номерів або випусків за певний, строго фіксований проміжок часу. Зроблено висновок, що динаміка подій політичного життя, її прискорення (переважно пов'язані із виборами до австрійського парламенту чи Галицького сейму) зазвичай вели до частішого виходу з друку того чи іншого видання. Разом із тим, у більш спокійні, бідніші на події історичні періоди частота виходу з друку видання мала більш прозаїчні пояснення, як-от наповненість редакційного портфеля, фінансові можливості видавця, інтерес публіки тощо.

Розділ 4. «Преса політичних партій та рухів: структурно-функціональні аспекти».

Перший підрозділ 4.1. «*Преса РУРП*» розглядає зародження, генезу, типологічні особливості видань першої української «модерної» політичної сили – Русько-української радикальної партії. Схарактеризовані видання, спрямовані на різні соціальні верстви тогочасного українського населення передусім селянство (основний електорат будь-якої української політичної сили в Галичині), а також робітників міст та інтелігенцію. Розглянуто не тільки аудиторну спрямованість, але й інші важливі типологічні аспекти: періодичність видань, персоналії видавців, редакторів та дописувачів, відділи та рубрики, жанри, обсяг, оформлення. Зроблено висновок про важливість співпраці (в ідеологічній та фінансовій сферах) наддніпрянських та галицьких українців. Відзначено, що преса РУРП стала мейнстримом для інших партійних видань зазначеного періоду.

Підрозділ 4.2. «*Преса УНДП*» фокусує увагу на пресовому житті однієї з провідних політичних сил на ідеологічному небосхилі Галичини кінця ХІХ – поч. ХХ століття – Української національно-демократичної партії. Орієнтована на важливий сегмент галицького електорату – русинське (українське) селянство, преса УНДП вела запеклу боротьбу за «свого» виборця із пресовими органами інших українських політичних сил та широко

висвітлювала польсько-українське суперництво в усіх важливих для українців питаннях – представництва в парламентах (австрійському рейхсраті та Галицькому Союзу), земельному, історичній спадщині тощо. На сторінках партійних видань УНДП висвітлювалася парламентська робота її послів у справі захисту інтересів (політичних, економічних тощо) українців, передусім селянства. Редакторський та професійний журналістський корпус націонал-демократичних видань, з огляду на широку тематику поміщуваних у народовських виданнях статей, був чи не найбільш професійним та політично зрілим.

У підрозділі 4.3. «*Преса лівого спрямування*» аналізуються причини появи, розвиток, типологічні особливості української преси соціалістичного напрямку. Орієнтовані передусім на робітників міста, пресові видання лівого спрямування намагалися підтримувати загальноєвропейський соціал-демократичний тренд і, як наслідок, не тільки підкреслювали свою ідеологічну єдність із європейськими політичними силами цього напрямку, але й намагалися навести контакти (у тому числі й пресові) із лівими наддніпрянськими силами. Контент-стратегія видань передбачала друк матеріалів, присвячених діяльності партії, розміщення оглядових матеріалів про селянські, робітничі, молодіжні страйки. Бувало й таке, що ліві партійні видання експериментували з мовою (українські тексти латиницею) чи нумерацією примірників (велася за григоріанським календарем), натомість зберігалася поміркованість підходів до питань класової боротьби, характерна для європейських лівих. Цей, помітний на тлі російських большевиків чи есерів, опортунізм мав своє пояснення – конституційно-монархічна Австро-Угорщина відкривала для лівих куди ширші політичні можливості (включаючи парламентські), ніж російське самодержавство.

Підрозділ 4.4. «*Москвофільська преса*» присвячений виданням, що відіграли важливу роль у популяризації русофільської (згодом – москвофільської) течії та поширенні її ідей. Пресові органи цієї політичної сили в основному орієнтувалися на впливовий прошарок тогочасного

суспільства – духовенство. Не відмовляючись від спроб долучити до формування контенту видань селянство, молодь і частину світської інтелігенції, москвофільські часописи вели запеклу боротьбу із політичними силами українофільського спрямування – радикалами та націонал-демократами. Разом із тим постійно йшли пошуки ситуативних союзників, що призводило до утворення нетривких міжпартійних союзів.

Важливою для пресових видань москвофілів була сеймова тематика загалом та, зокрема, висвітлення виборчих кампаній у крайовий та імперський парламенти. Загалом же москвофільська «партія», як і москвофільська преса, були важливим сегментом політичної палітри Галичини не лише в середині ХІХ ст., але й пізніше – у 1890-ті рр. та до початку Світової війни, коли були піддані репресіям з боку австрійських властей.

У підрозділі 4.5. «Клерикальна преса» розкриваються характерні риси та особливості видань, що стали друкованою трибуною для «найзамітнішого в національному житті елемента» – галицького греко-католицького та частково православного духовенства.

Система клерикальних видань, що, на думку фахівців, почала творитися у другій половині ХІХ ст., публікувала статті церковно-релігійної тематики, суспільного та культурницького спрямування тощо. Крім того, на сторінках часописів велася активна пропаганда потреби польсько-українського порозуміння. Найбільшим промотором клерикальних ідей, що боролися за впливи в українському соціумі Галичини того часу, став Католицький русько-народний союз та його пресовий орган газета «Руслан», на сторінках якого точилася жвава, але відносно коректна полеміка із опонентами (іншими політичними силами, за винятком хіба що соціалістів) та розроблялися основи національної політики, що позитивно впливало на збереження та навіть певне збільшення читацької аудиторії.

Розділ 5. «Преса політичних партій та рухів: дискурсивні практики»

У підрозділі 5.1. *«Партійна проблематика»* розглянуто ідейно-політичні контури партійного ландшафту Галичини, чії пресові органи намагалися відобразити його на своїх сторінках. Партійні стратеги (видавці, редактори, публіцисти) використовували політичні видання не лише для публікації тез партійних програм, але й намагалися дати докладні роз'яснення їх основних положень, орієнтовані на рядових членів та симпатиків. Важливим аспектом пресової діяльності політичних партій стало висвітлення внутріпартійних подій – з роз'ясненням читачеві того, що відбувається всередині політичного руху. Пропаганда партійних ідей на сторінках того чи іншого часопису була нерозривно пов'язана із зустрічним вектором – пропагандою самого видання членами партії та її прихильниками серед широкого загалу. Висунення та підтримка «свого» кандидата чи домовленості з іншими політичними силами щодо спільної підтримки компромісної постаті в умовах конституційної Австро-Угорської монархії посідали важливе місце на сторінках видань різної партійної орієнтації. Виборча боротьба, питання реформування виборчого законодавства та пов'язана з ним партійна активність звично залишалися головними темами усіх тогочасних партійних видань.

Підрозділ 5.2. *«Концептуальні питання державотворення»* аналізує еволюцію поглядів українських політичних сил Галичини на складні процеси утвердження національної ідентичності. З мовно-етнографічних конфліктів, із з'ясування питання про «руськість», «русько-українськість» чи «українськість» партії та їхні пресові органи далеко не відразу, але усе ж заявили про «відрубність» української нації і перехід її на платформу політичного визначення і побудови власної держави. Питання нації, націоналізму, національної свідомості, патріотизму все частіше домінували на сторінках партійних видань різних ідеологічних напрямів – радикалів, християнських суспільників, соціалістів та націонал-демократів. У міжпартійній полеміці, що виливалася на сторінки партійних медіа, йшла жвава дискусія про шляхи модерного націотворення і, як наслідок, створення

власної держави. Дещо відрубно, а почасти і вороже стояли москвофіли, адепти «єдиного руского народу» від Камчатки до Карпат, гострі критики «мазепинців».

У підрозділі 5.3. «*Культурологічна проблематика*» фокусується увага на важливості для кожної партії (та її видань) питання плекання культурних, освітніх, історичних традицій електорату. Відтак не тільки про політичні проблеми життя свого регіону, але й про події культурні тогочасний читач дізнавався передусім зі сторінок партійних медіа. Діапазон культурних фактів і подій, що цікавив галицькі партійні медіа, достатньо широкий. Літературне, етнографічне, освітнє, навіть гендерне питання знаходили своє місце на сторінках партійних видань. Звісно, що, сповідуючи партійну орієнтацію, кожне з них намагалося знайти «свого» літературного автора, що загалом не применшувало значення публікації творів вітчизняних та зарубіжних літераторів у діапазоні від Лесі Українки до Р. Кіплінга. Важливим для партійних часописів бачився й процес популяризації непрофесійних творців живого українського слова, адже фольклорна спадщина, а також сам процес її фіксації пробуджували інтерес до історії власного народу, завдань його національного та соціального визволення. Поширення української, в т.ч. партійної, преси в провінційних установах «Просвіти» супроводжувалося пробудженням й активізацією політичної активності раніше інертних народних мас. Нерідкими були випадки, коли відкриття у селі читальні спонукало селян до «заложення» політичних товариств. Постійно актуальним залишалися питання створення «українсько-руського університету у Львові» та закладення українського театру й популяризації «своєї» (у розумінні національності композитора) музики.

Підрозділ 5.4. «*Реклама: комерційне та просвітнє призначення*» присвячений розгляду одного з найбільш болючих для більшості партійних видань того часу питанню – економічному виживанню. Економічні фактори визначають не тільки функціональні можливості збереження того чи іншого ЗМІ, але часто й сам характер його діяльності. Прибутки від реклами стають

важливою частиною бюджету видання. Рекламу надає часопису можливість хоча б частково заробити чи, радше, зекономити на виробництві та / чи розповсюдженні накладу. Тому не дивно, що тогочасні українські партійні видання поміщували рекламу не лише українських виробників продукції, лікарів, адвокатів, але й їх неукраїнських колег (і конкурентів) – євреїв, поляків та ін., подавалися рекламні оголошення про іншомовні часописи та книжки. Разом із комерційною рекламою, партійні видання друкували на своїх шпальтах й рекламу політичну – про перебіг політичного чи партійного життя (збори, програма, зміни у керівництві, скликання з'їздів та їх порядок денний, початок передплати на партійний орган тощо). Така реклама (некомерційна), що так чи інше торкалася питань політичного та / або партійного життя, ставила на меті передусім залучення нових симпатиків.

Розділ 6. «Політичний журналіст як потенційний національний лідер – сподіване і реальне» розглядає фігуру політичного журналіста, який неминуче перетворюється на самостійного актора на політичному полі. Це відразу позначається й на змісті його професії. Політичний журналіст цього часу виступає не стільки транслятором повідомлень (інформації), скільки творцем смислів. Контроль над владою (її критика) в системі журналістських цінностей поступається політичному завданню – пропаганді партійних меседжів та переконання суспільства в їхній істинності. Тим самим журналіст виконує функції не тільки розповсюджувача інформації чи аналітика, але передусім пропагандиста. Водночас журналістика стає трампліном для власної політичної кар'єри як потенційного посла (депутата) місцевого галицького чи австрійського парламенту. Найчастіше вона вдається тим фігурантам, які журналістську діяльність поєднують з професійною в галузі юриспруденції («меценасам»-адвокатам).

ВИСНОВКИ

Історія зародження і розвитку української політичної та партійної преси Австро-Угорщини кінця XIX – початку XX століть тісно пов'язана із

історією зародження та розвитку партійної системи модерної України. Преса протягом багатьох десятиліть відігравала важливу роль не тільки в утворенні та становленні українських політичних партій, але й у формуванні національної еліти, яка вже на початку ХХ століття «руб» поставила питання про утворення незалежної держави. Водночас інституційні особливості політичної системи Австро-Угорщини на всіх етапах її розвитку окреслювали систему координат для подальшого розвитку вітчизняного партійного друку, зрозуміло, за винятком радянської України. Партійна преса досліджуваного періоду слугує виразником широкого спектру суспільних інтересів і настроїв, вона задовольняла суттєві потреби української аудиторії (не тільки вузько-політичні) та стала «дзеркалом» зростання громадянської самосвідомості.

У результаті наукового пошуку зроблено наступні висновки:

1. Використані у дослідження теоретико-методологічні підходи щодо співвідношення загального і специфічного в історії та типології пресового простору Галичини дозволяють сформулювати власний підхід до визначення дефініцій «преса політичних рухів» та «партійна преса».

Так, зокрема, преса політичних рухів зазначеного періоду, як-от москвофіли, народовці чи клерикали, намагалася на сторінках своїх друкованих органів активно впливати на владу чи громадян у бажаному для цієї політичної течії напрямі. У той же час, через відсутність чіткої організації, «розпорошений» соціальний склад читачів, неформальний характер і непостійність складу того чи іншого політичного руху, пресові органи цих рухів зазвичай не містили чіткої програми дій та жорсткого формулювання цілей. На сторінки видання допускали ширший контингент дописувачів, менше уваги приділялося суто партійним питанням та міжпартійним відносинам.

Натомість під власне партійною пресою розуміємо групу видань (періодичних і неперіодичних), засновником котрих виступає конкретна політична партія, і головною метою якої служить забезпечення політичної

комунікації як серед однопартійців, так і з іншими політичними силами, а також пропаганда та розповсюдження ідей і поглядів «своєї» партійної політичної сили серед громадськості й залучення нового електорату.

Тим самим преса політичних рухів – поняття ширше, не прив'язане до певної структурованої та організаційно оформленої політичної партії і, відповідно, не підпорядковане жорсткій партійній лінії та партійній дисципліні.

2. Історіографія діяльності українських політичних ЗМІ кін. XIX – поч. XX століть, зокрема на теренах підавстрійської Галичини, бачиться доволі неоднозначною. З одного боку, вітчизняні дослідники ще від початку XX ст. цікавилися питаннями становлення українських періодичних видань. Як наслідок маємо низку цікавих та інформативних наукових розвідок. З іншого боку, питання власне партійної журналістики вказаного періоду ще вимагає свого ретельного розгляду та фактологічних узагальнень. Ця парадоксальна ситуація не бачиться випадковою (чи надуманою). До розпаду Союзу РСР науковці УРСР перебували у вимушеному полоні радянських догм, які вершиною журналістської справи вважали більшовицьку пресу. Усі інші ЗМІ («буржуазні», «націоналістичні», «клерикальні» тощо) не були об'єктом радянської «партійної» науки, на них звично навішували різного роду ярлики, а їхній досвід видавничої діяльності бачився не актуальним. Доба Незалежності зумовила інший ухил – про українську не радянську і не комуністичну пресу почали писати з некритичних, апріорі похвальних позицій, часто переоцінюючи ті чи інші особистості, факти і події.

Зарубіжна, зокрема польська та австрійська, історіографія питання загалом мало цікавилася власне українською пресою кін. XIX – поч. XX ст. Після розпаду Союзу РСР втратила до неї інтерес й історіографія російська. Натомість у працях зарубіжних, переважно англомовних та російськомовних авторів активно розробляються загальнотеоретичні питання, як-от: *Що може вважатися партійною пресою? На яких засадах відбувалася історична еволюція партійних видань Європи і світу? Які*

перспективи партійних ЗМІ в сучасних умовах глобалізованого суспільства? тощо. Ця «суха теорія» цілком застосовна й до вивчення процесів розвитку партійної преси підавстрійської Галичини.

3. Джерельна база дисертаційного дослідження, окрім безпосередніх запозичень фактологічного матеріалу з праць вітчизняних та зарубіжних науковців, охоплює кілька основних блоків. Це, по-перше, архівні матеріали, виявлені дисертанткою особисто, які неупереджено висвітлюють редакційну діяльність політичних видань західноукраїнського регіону кін. ХІХ – поч. ХХ ст., – через призму поліцейських донесень, дописів «з місць» у редакції газет і часописів про ефективність партійних видань та їх вплив на аудиторію тощо. По-друге, це безпосередній контент політичних періодичних видань. По-третє, вагому інформацію узято з листування редакторів видань з читачами та меценатами з найширшого кола питань. Дещо з цього листування уже опубліковано, деяка його частина узята дисертанткою для дослідження з архівів.

До власне джерельної бази нами зачислені й науково-довідкові видання. Не в останню чергу це пояснюється тим, що значна їх частина вийшла з друку ще до 1917 р. або у міжвоєнний період, й не несе пізніших ідеологічних нашарувань.

У концептуальному плані вважаємо за необхідне відмовитися передусім від штампів на зразок «прогресивний» чи «реакційний», а також надмірної апологетизації галицької політичної журналістики та її корифеїв. Основна установча вимога – об'єктивність, навіть якщо це вимагатиме окремих незручних визнань.

У роботі використано широкий спектр філософських, загальнонаукових та вузько-дисциплінарних методів наукового дослідження. Це дозволило створити цілісну наукову працю, яка, як видається, заслуговує на увагу наукової спільноти.

4. Типологічна характеристика української преси Галичини ХІХ – початку ХХ ст., подана у роботі, надала змогу дати наукову оцінку не тільки

досліджуваних типів преси (політичної та партійної), але й встановити характерні риси та особливості інших типів преси, взаємну обумовленість та впливи. Типологічна характеристика українських політичних та партійних видань Галичини другої половини XIX – початку XX ст., подана у роботі, дає розуміння загальних процесів у справі розвитку національного друку, показує внутрішні закономірності цих явищ та інституцій на різних рівнях: тип видання, характер рубрик, жанрове розмаїття тощо. Зроблено висновок про специфічні особливості практично кожного тогочасного політичного та партійного видання, яке постійно шукало і займало свою «нішу» та формувало власне «поле» в інформаційному просторі того чи іншого шару аудиторії (селянства, робітництва, інтелігенції, духовенства). Підсумовано, що кожне окреме партійне видання – живий, конкретно-історичний соціальний і творчий організм, ідеологічний феномен, політичне та культурне досягнення суспільства, продукт праці конкретних людей. Навіть друковані видання-одноденки (зазвичай «під вибори») мають своє обличчя і становлять певний науковий інтерес.

Для типологічного дослідження української політичної та партійної преси Галичини вказаного періоду були обрані ті типологічні ознаки, які, на думку дисертантки, є більш релевантними для виконання поставлених завдань.

Крім того, як уже вказувалося, на основі співвідношення загального і специфічного в історії та типології пресового простору Галичини сформульовано власний підхід до формулювання дефініцій «преса політичних рухів» та «партійна преса».

5. Однією з провідних проблем, які суттєво ускладнюють життя дослідникам галицької партійної преси кін XIX – поч. XX ст., залишається проблема анонімності не тільки багатьох дописувачів партійних видань (публікувалися анонімно чи під криптонімами), але й редакційного складу. Також спостерігаємо ще одне цікаве явище – своєрідний дрейф авторів від одного партійного видання до іншого, і навіть – на сторінки «конкуруючих»

польських, російських чи центральноевропейських видань. Класичним прикладом може служити постать Івана Франка, який, за власним визначенням, заробляв кошти як дописувач польсько-мовних видань, аби мати змогу видавати партійні часописи РУРП.

6. Історія партійної преси західноукраїнських земель не існує сама по собі, відокремлено від політичної історії України та українських земель в складі іноземних держав. Цей аспект завжди слід брати до уваги.

Якщо йдеться про справи політичні, то тут партійна преса Галичини, на нашу думку, не може вважатися джерелом об'єктивної інформації для сучасного історика. В подачі фактів та особливо в оцінці тих чи інших подій партійні часописи намагалися «перетягнути ковдру» на свою політичну силу та її лідерів, часто виявляючи невинуватеність до успіхів і невдач політичних конкурентів. То ж кожна (суб'єктивна) інформація, що міститься на сторінках тогочасної партійної преси, не повинна сприйматися за чисту монету і має бути піддана додатковій перевірці.

7. Важливим, на наш погляд, стало дослідження передумов появи партійних пресових органів Галичини та визначення їхньої ролі як суб'єкта та об'єкта процесів партійного будівництва. Українська преса як така з'являється в підавстрійській Галичині відносно пізно – значно пізніше від, для прикладу, польських видань. Якщо не рахувати сконфіскованої «Русалки Дністрової», перша українська газета «Зоря Галицка» (вона ж «Письмо повременное для справъ народныхъ, политическихъ и церковныхъ, словесности и господарства галицко-угорско и буковиньско-русского народа») почала виходити лише в часи Весни народів 1848–1849 рр. Така затримка у часі була невинуватеною. Становлення української преси невіддільно пов'язане зі становленням української нації. Це були взаємопов'язані процеси – пробудження національної свідомості русинів Австрії підштовхувало їх до створення власних друкованих ЗМІ і, навпаки, друковані ЗМІ, відмінні від німецьких (австрійських) та польських, стимулювали національно-визвольні устремління.

Цензурні обмеження щодо преси в Австрії початку XIX ст. були характерними для (нео)абсолютистських держав того історичного періоду. Під заборони підпадали навіть цілком безневинні публікації, на дозвіл цензора доводилося чекати роками. Весна народів 1848–1849 рр. суттєво змінила ситуацію на користь пресових проєктів, лояльних до уряду Габсбургів. Наступний прорив у справі ослаблення цензурних пут припадає на часи австро-угорського компромісу 1867 р. та подальшої перебудови політичної структури дуалістичної монархії. Видавнича справа в Галичині стає більш прибутковою, що сприяє росту чисельності видань. З-поміж інших, як-от розважальних, гумористичних, жіночих видань, новими можливостями користується й українська партійна преса.

8. Українська преса в Галичині починалася і розвивалася в загалом не надто сприятливих умовах. Передусім – конкуренції політичної з боку польських видань, краще фінансованих, з досвідченішим корпусом дописувачів. Також важливим суб'єктивним фактором залишалася вузькість платоспроможної читацької аудиторії (передплатників друкованого видання та його спонтанних покупців). Ситуація ускладнювалась у силу недостатнього професіоналізму редакторів та журналістського корпусу – усі вони були більшою чи меншою мірою дилетантами, без усталених навиків попередньої журналістської діяльності та професійної освіти. Єдиний по суті сприятливий для діяльності української журналістики фактор цього часу – широкий інтерес українського загалу та достатньо стрімке розширення читацької аудиторії.

Утім, робити головну ставку саме на цей суспільний інтерес було б невиправданим оптимізмом, що добре розуміли й редакційні колеги українських видань Галичини. Для того, щоб вижити в умовах жорсткої конкуренції з передусім польськими виданнями, вимагалось шукати і знаходити ефективні рішення, пов'язані із завоюванням та утриманням «свого» читача. Ці напрацювання кінця XIX – початку XX ст. можуть

видатися сучаснику доволі скромними чи навіть сумнівними, але саме вони – це і є наша історія вітчизняної журналістики.

Нарешті відмітимо й ту характерну обставину, що політична та партійна українська преса переживали ті ж хвороби росту, що й українська преса Галичини на загал.

9. Зазвичай народження нової політичної сили невдовзі супроводжувалося появою її першого друкованого органу (далі – й наступних). Спостерігалися й випадки, коли, навпаки, спершу створювався друкований орган, редакція та дописувачі якого становили коло однодумців, а уже пізніше на цій базі формувалася політична сила.

Нарешті обидва явища – поява партії і зголошення до життя її партійного органу – могли збігтися у часі, як це було, для прикладу, з РУП (партійна програма – брошура «Самостійна Україна» – вийшла під шапкою Орган Р.У.П. Число 1). Безвідносно до того, на якому етапі партійного будівництва з'являвся партійний друкований орган, питання всередині партійні посідали поважне місце у його форматі – до половини контенту і більше.

10. В українському політикумі досліджуваного періоду загалом було простежено чотири напрями (чи відлами). Найстарший за часом утворення – *русофільський*, який поступово скочується до *москвофільського*, переходячи на прямі фінансові дотації Петербурга. Наступний у часі – *народовський* (або ще – *народовецький*). Приблизно водночас оформлюється *соціалістичний* напрям, який тяжіє до т. зв. австро-марксизму, та *клерикальний*, у тих історичних умовах достатньо близький до народовського. Кожний з відламів мав свої друковані ЗМІ, які боролися за «русинську» аудиторію.

Русофіли від самого початку пресової діяльності вдалися до т. зв. *язичія* – штучної суміші церковнослов'янської, російської та української мов, важкозрозумілої для пересічного малограмотного читача. Саме тому з появою народовського «конкурента» відбувається відчутний відхід читацької аудиторії русофілів. Народовці, а згодом і клерикали, навпаки, свідомо

послугуються живою розмовною мовою. Натомість ліві (соціалістичні) партійні видання не тільки використовують фонетику, але й експериментують з латинкою, пропонуючи українські тексти незвичним для галицької робітничої маси шрифтом в транскрипції, близькій до польської. Така мовна війна була явищем не випадковим. Кожний із галицьких політичних відламів мав своє бачення майбутнього Галичини і України в цілому. Русофіли бачили його в Росії, народовці та клерикали – автономною частиною Австрії чи й самостійною державою (в далекій перспективі). Натомість соціалістам був близьким марксовий лозунг єднання пролетарів усього світу.

9. Партійна преса Галичини досліджуваного періоду з більшою чи меншою інтенсивністю експлуатувала «національну» тематику. Історично склалося так, що поява партійної преси збіглась у часі із зародженням української модерної нації, то ж ігнорування цього факту означало б втрату принаймні частини потенційного електорату. Москвофіли звично дотримувалися концепції «єдиного руского народу» від Камчатки до Карпат, піддаючи гострим нападкам «мазепинців» (ті відповідали їм тією ж монетою). Така позиція, вперто тиражована москвофільською пресою, не сприяла збереженню навіть звичної електоральної бази партії, очолюваної з часів Руської ради вищим галицьким духовенством.

Свій шлях від майже ігнору української національної тематики до її перетворення в один із ключових пунктів партійної програми пройшли – не без тиску т. зв. *молодих* партійців – й галицькі радикали та їхні епігони. Привабливість соціальної тематики, на чому довший час акцентувала увагу РУРП від часу свого заснування у 1890 р., не те, щоб тьмяніла – гасло соціальної боротьби у радикалів активно перехоплювали соціал-демократи. То ж національна тематика стала ніби другим диханням партійної діяльності цього («радикального») відламу, включаючи й пресову.

Галицькі «ліві», дотримуючись притаманної для усієї європейської соціал-демократії інтернаціональної концепції, тривалий час ігнорували

національну тематику, в т.ч. й на сторінках власних видань. Ситуація змінилася на краще (утім, не надто суттєво) лише з висадкою в Галичині та на Буковині наддніпрянського десанту (РУП, УСП тощо), вимушеного перенести пресову діяльність з архіреакційної Російської імперії у куди ліберальнішу Австрію. Налагоджувані контакти галицьких та наддніпрянських «лівих» неспішно пробуджували взаємний інтерес до співпраці, а відтак і бачення спільних національно-державницьких перспектив.

Християнські суспільники та їхній пресовий орган «Руслан» ставилися до національного питання з певною осторогою, не наважуючись іти на пряму конфронтацію з Віднем та галицькою полонією. Їхні заклики до національного поступу й боротьби за самовизначення виглядали поміркованими і навіть дещо беззубими, акцент робився на просвітницькій діяльності, густо замішаній на клерикалізмі. Важким для партії та її пресового органу було питання конфесійне. Ідею єдності українців Галичини і Наддніпрянщини «Руслан» намагався розглядати під кутом пропаганди особливого значення для українців «своїї» греко-католицької Церкви.

10. Політична мапа півдавстрійської Галичини (її русинсько-українського сегменту) кардинально відрізнялася від сусідньої Російської імперії і тяжіла до центральноєвропейських зразків. Тут не було аналогів ні надміру революційних партій (на зразок російських більшовиків), ні прихильників терору індивідуального (російські есери), ні ультра-шовіністів «чорносотенців (Союз русского народа – Союз Михаила Архангела). Натомість були цілком «європейські» соціал-демократи (під прапором австромарксизму), націонали (близькі до польських ендеків), клерикали і, визнаємо – доволі помірковані, «радикали».

Утім, на відміну від класичного європейського партійно-політичного «комплекту», не мали галицькі русини ні партій новонародженої буржуазії (аналог ранніх британських вігів), ані крупних земельних власників (класичні торі), ні навіть «синіх комірців» на зразок ранніх британських лейбористів.

Усі русинські партії підавстрійської Галичини, а відтак і їхня партійна преса були за своєю суттю опортуністичними, угодовськими. Вживаємо ці терміни як по своїй суті нейтральні (ані схвальні, ні осудливі), «опортунізм» розуміємо тут як похідне від англійського *opportunity*, себто звична нам *нагода, можливість* тощо. Жодна з галицьких партійних газет не закликала до негайної соціальної революції чи національно-визвольної війни проти австрійського та/чи польського панування.

Усі русинські (українські) партії і, відповідно, їхня преса обробляли передусім одне й те ж електоральне поле, найбільш масове, а, відтак, й перспективне в плані виборчого успіху. Йдеться про галицьке селянство як основного виборця усіх без винятку українських партій Галичини. Інтелігенція (включаючи й греко-католицький клір), робітничий клас (в своїй масі інтернаціональний), студентство тощо, попри свою політичну активність, складала відносно невеликий відсоток потенційного електорату. Відтак основним об'єктом гострої критики русинських галицьких партійних видань виступають такі ж русинські політики (та їх часописи), тільки з іншого політичного табору (а не польські чи єврейські політичні опоненти).

Польські чи єврейські партії в якості об'єкта критики найчастіше посідають місце «другорядного ворога» чи навіть потенційного союзника на найближчих виборах (але ніколи не стратегічного партнера !).

11. На сторінки партійних видань звично потрапляли питання внутріпартійного життя, як-от дебати навколо програми, звіти про хід партійних форумів, зміни в керівництві тощо. Набагато рідше виносилося з хати «брудна білизна» – інформація про внутрішні конфлікти і негаразди. Натомість таку інформацію радо підхоплювали друковані ЗМІ конкуруючих політичних сил. Траплялося, що вихід із партії її впливового члена з ідейних міркувань супроводжувався поясненням своїх дій, але не на сторінках «старого» партійного видання, а в друкованому органі «нової» партії-притулку вигнанця.

12. Відзначено, що партійна преса досліджуваного періоду, особливо радикалів та москвофілів, ділиться на ту, що підтримує в рядах своєї політичної сили умовних *стариків* проти умовних *молодих*, і навпаки. Утім ту ж тенденцію можемо, за бажання, прослідкувати і в інших партійних відламах та їх виданнях. Інколи тут йшлося про фінансові потоки (особливо це характерно для москвофілів), частіше – про політичну конкуренцію «молоді» з авторитетами, але головно – еволюцію політичних доктрин. Чим потужнішим ставало українське електоральне середовище, тим радикальніші вимоги могли ставити перед ним (і самим собою) галицькі політики. Натомість старше покоління зазвичай уже було пов'язане якимись компромісами та угодами (з владними структурами, польським та єврейським політикумами тощо), які *молодих* жодним чином не надихали.

13. Попри всі внутрішні дискусії, властиві як галичанам, так і українцям в цілому, існували й теми, які однаковою мірою були цікаві політичній (партійній) пресі усіх відламів. Це передусім виборча реформа, а також боротьба з виборчими махінаціями та зловживаннями властей. Тут спостерігаємо не тільки дивовижну однастайність, але й майже неймовірну для галицького партійного життя підтримку політичних акцій партійних конкурентів (приміром, націонал-демократи підтримували соціал-демократів в їхніх акціях за реформу виборчого права).

Велика увага на сторінках партійних медіа приділялася освітнім потребам українського населення Галичини. Боротьба за українську школу, український університет ставала мейнстримом у відповідних виданнях різних партійних сил. Кожне галицьке партійне видання того часу розуміло культурні потреби і запити русинського населення і намагалось активно їх формувати.

Передусім пропагувалися літературні, поетичні, драматургічні, музичні тощо здобутки членів відповідних редакцій, в другу чергу – партійних симпатиків та дописувачів з місць.

Мали місце випадки, коли мистецькі дискусії прямо переростали у політичну площину. Прикладом може служити святкування столітнього ювілею О. Пушкіна, активно проваджуваного москвофілами і гостро критикованого народовцями.

14. Будучи плоть від плоті і кров від крові галицького соціуму кін. XIX – поч. XX ст. ст., галицькі партії та їхня партійна преса переживали подібні труднощі й хворіли одними й тими хворобами росту. Найбільш типовою такою «хворобою» вважаємо брак коштів, що ставав на заваді багатьом медійним проектам, навіть, на перший погляд, перспективним. Здавалось, тільки москвофільська та ще клерикальна преса не відчували особливих проблем з фінансуванням. Утім, це тільки наше припущення.

Пошук коштів певною мірою впливав як на контент видань, так і на їх «засміченість» комерційною рекламою. Фіксуємо приклади деградації окремих партійних видань, у тому розумінні, що комерційна реклама (пріоритетне розміщення матеріалу, шрифти, виділення в тексті тощо) змінює ті чи інші партійні видання до невпізнання.

То ж партійні видання Галичини кінця XIX – поч. XX століття слугують своєрідним літописом подій соціального, культурного, політичного життя українського народу, відображенням реального рівня зрілості тогочасного галицького українського соціуму, його пекучих проблем.

15. Як у сучасних умовах, так і на зламі XIX – XX століть політична журналістика часто відкриває шлях у велику політику. Що стосується Галичини у складі Австрії, то її політична модель (куріальна система виборів, національні квоти, втручання властей, т.зв. «хруні» тощо), з одного боку, суттєво стримували парламентський поступ політиків-журналістів із радикальними та «лівими» поглядами. Так, не зважаючи на активну журналістську роботу й популярність в масах, ні М. Павлик, ні І. Франко не стали послами ані Віденського рейхсрату, ні місцевого Галицького Сойму. В пошуках шматка хліба дочасно «сходили з дистанції» популярні українські дописувачі – одні переходили на більш платоспроможні ресурси

(москвофільські чи навіть польські), інші йшли в трудову еміграцію (виїжджали «на Пруси», як от «золоте перо» «Подільського голосу» Молотільник). Натомість носії поміркованих поглядів, які поєднували журналістську діяльність з адвокатською практикою (Є.Олесницький та ін.) чи літературною активністю (Ю. Романчук, В. Стефаник), створювали собі неабиякий гандикап на політичних перегонах. Показово, що здобувши крісло в рейхсраті чи Галицькому Союзу, ці українські галицькі політики не закидали попередньої журналістської діяльності.

16. У сучасному українському соціумі спостерігається певна ностальгія за українською політичною пресою кін. ХІХ – поч. ХХ ст. Зокрема це знаходить свій вияв у запозиченні відомих брендів: «Радикал», «Свобода» тощо, політичними силами, часто вельми далекими від «оригінала». Заслужують на певну увагу прийоми розширення читацької аудиторії (видання тематичних літературних бібліотечок, стимулювання підписки тощо). Разом з тим механічне перенесення методів і прийомів понад сторічної давності в сучасних умовах бачиться малоперспективним.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

Монографії:

1. Макаруч О. Г. Преса українських політичних партій і рухів у інформаційно-комунікаційному просторі Галичини (1890–1914 рр.). Монографія. Львів: СПОЛОМ, 2022. 523 с.

2. Makarchuk O. Conceptual issues: the state, the nation, ways of conveying information regarding them to the audience on the pages of the western ukrainian party press at the end of the XIX – beginning of the XX century / Z. Haladzhun, B. Ivanytska, J. Finkler //History of Ukrainian journalism: applied and fundamental aspects / Monograph . LAP Lambert Academic Publishing. P.79 – 107.

Статті, опубліковані в наукових фахових виданнях України

1. Макарчук О.Г. Соціал-демократична преса Західної України про робітничий рух в Східній Галичині (1900-ті – 1910-ті рр.). Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства. – Вип. 3(21). – Львів, 2013. С. 75–90.

2. Макарчук О. Початкова шкільна освіта на західноукраїнських землях у другій половині XIX – на початку XX ст. та пробудження національної свідомості українців. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: історичні науки. 2013. № 21. С. 38–42.

3. Макарчук О.Г. Західноукраїнська преса кінця XIX – початку XX століття про робітництво і робітничий рух. Грані. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. 2013. № 5 (97). С. 8–11.

4. Макарчук О. Професійна освіта робітництва Східної Галичини в кінці XIX – на поч. XX століть: досвід для сьогодення. Українознавчий альманах. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. 2014. С. 306–309.

5. Макарчук О., Захарчин Н. Західноукраїнська партійна преса як джерело до вивчення суспільно-політичних процесів у Королівстві Галичини та Лодомерії (кінець XIX – початок XX ст.). Вісник Львівського університету. Серія історична. 2015. Випуск 51. С. 325–336.

6. Макарчук О.Г. До діяльності газети радикальної партії «Хлібороб» (1891–1895 рр.) (на матеріалах листування М.Павлика та М. Драгоманова). Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства. Вип. 5 (23). Львів, 2015. С. 75–90.

7. Макарчук О.Г. М. Драгоманов і журнал радикальної партії «Народ». Вісник Харківської державної академії культури. Харків. 2016. № 48. С. 182–185.

8. Макарчук О.Г. Газета «Робітник» (1897 р.) як первісток соціал-демократичної преси в Україні. Наукові записки Української академії друкарства. Львів. 2016. № 1 (52). С. 296–305.

9. Макарчук О.Г. До питання про склад контингенту передплатників журналу «Народ» (Галичина в складі Австро-Угорщини, 1890–1895рр.).

Держава та регіони. Науково-виробничий журнал. Серія: Соціальні комунікації. Запоріжжя. 2016. № 4. С. 70–80.

10. Макарчук О.Г. Зворотний зв'язок у стратегії медіа (на прикладі журналу радикальної партії «Народ» (1890–1895 рр.)). Наукові записки Української академії друкарства. Львів. 2016. № 2 (53). С. 404–411.

11. Макарчук О.Г. Пошук джерел фінансування опозиційних партійних видань (на прикладі західноукраїнського радикального часопису «Народ» (1890–1892 рр.)). Держава та регіони. Науково-виробничий журнал. Серія: Соціальні комунікації. Запоріжжя. 2017. № 1 (29). С. 90–99.

12. Макарчук О.Г. Політичні оголошення та комерційна реклама в радикальних партійних ЗМІ Західної України кінця XIX – поч. XX ст. Держава та регіони. Науково-виробничий журнал. Серія: Соціальні комунікації. Запоріжжя. 2017. № 2 (30). С. 79–84.

13. Макарчук О.Г. Контент-стратегія рубрики «Всячина» в першому україномовному виданні «Зоря Галицька» (1848–1850). Держава та регіони. Науково-виробничий журнал. Серія: Соціальні комунікації. Запоріжжя. 2017. № 3 (31). С. 114–119.

14. Макарчук О. Синергетичні підходи у вивченні історії партійної журналістики. Вісник Львівського університету. Серія Журналістика. 2018. Випуск 43. С. 183–188.

15. Макарчук О. Епістолярний дискурс Лесі Українки як джерело до вивчення часопису «Народ» (1890–1895). Поліграфія та видавнича справа. Львів. 2018. № 1 (75). С. 166–173.

16. Макарчук О. Партійна преса Наддніпрянської політичної еміграції в Галичині та Буковині на поч. XX ст. Вісник Харківської державної академії культури. Харків. 2018. № 53. С. 190–200.

17. Макарчук О. Політичний дискурс у християнській пресі (на прикладі часопису «Руслан» (1897–1914, Галичина в складі Австро-Угорщини)). Держава та регіони. Науково-виробничий журнал. Серія: Соціальні комунікації. Запоріжжя. 2019. № 1. С. 39–47.

18. Makarchuk Olena. Party press: the past, the present and the future (general tendencies). Держава та регіони. Науково-виробничий журнал. Серія: Соціальні комунікації. Запоріжжя. 2019. №2. С. 34–40.

19. Макарчук О. Політичний паралелізм: український контекст. Держава та регіони. Науково-виробничий журнал. Серія: Соціальні комунікації. Запоріжжя. 2020. № 1 (41). С. 12–20.

Статті у фахових виданнях, які включено до міжнародних наукометричних баз, та у виданнях іноземних держав

20. Makartscuk E. Die Berichterstattung über den Wahlprozess in Österreich-Ungarn (Ende XIX – Beg. XX Jahrhundert) auf den Seiten der westli-ukrainischen Parteipresse dieser. Austrian Journal of Humanities and Social Sciences, «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. Vienna. 2015. № 5–6. P. 15–18.

21. Makarchuk O. The press bodies of the political parties in Western Ukraine (end 19 – beg. 20 cent.) as an instrument of political communication. American Scientific Journal No 2 (2). 2016. Vol. 2 – Elmhurst AV, Queens, NY, United States. P. 120–123.

22. Makarczuk O. Propaganda austromarksistowska w prasie partyjnej Galicji Wschodniej (na przykładzie gazety «Robitnyk» (1897). Studium Europy Srodkowej i Wschodniej. Wydawnictwo Wyzszej Szkoły Gospodarki Krajowej w Kutnie Wydział Studiów Europejskich. 2016. № 6. P. 191–203.

23. Макарчук О.Г. Партийна преса РУРП як дзеркало протистояння радикальних ідей та клерикалізму в Східній Галичині (кін. XIX – поч. XX ст.). Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal, 2017, Vol. 01 (13). URL: <https://nsg-2021-n-1.webnode.com.ua/a3/>

24. Makarczuk O: Left (Social Democratic) Party press in western Ukraine in search of the electoral field in late XIX – early XX centuries. Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe. Budapest. 2017. V (22) Issue 131. P. 56–59.

25. Макарчук О.Г. Партиїні медіа у цифрову епоху. Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences, VII (36), I.: 214, 2019 Dec. P. 55–58

26. Макарчук О.Г. Засоби масової інформації (ЗМІ) як суб'єкт політичного процесу. Modern engineering and innovative technologies. Karlsruhe, Germany. 2021. Том 15, Випуск 4. С. 118–123.

27. Makarchuk O., Veretennikova N., Haladzhun Z., Kunanets N., Dvorianyn P. Compound Words as a Means of Expressing Content Tonality in the Ukrainian Text Media. Conference: 2021 IEEE 16th International Conference on Computer Sciences and Information Technologies (CSIT), Numer 2, P.109 - 114 (видання, включене до наукової бази Scopus).

28. Stiekolshchykova, V., Savchuk, R., Makarchuk, O., Filatenko, I., Humanenko, O., & Shoturma, N. (2022). Influential Modifications of the Genre System of Modern Mass Media. Postmodern Openings, 13 (2), P. 461–474. (видання, включене до наукової бази Web of Science).

29. Makarchuk, O., Makarchuk V., Teryluk I., Zacharchin N., Kowal A. Freedom of Speech and Press in Sub-Austrian Galicia (from the Spring of Nations in 1848 to the First World War). Interdisciplinary Literary Studies. A Journal of Criticism and Theory, Numer 25 (1), P. 79-98, 2023 (видання, включене до наукової бази Scopus).

30. Kukushkin V. , Makarchuk O., Losieva I., Kashchyshyn N., Malii A. Phraseological Units of the English Language in Newspaper Articles on the Topic of Culture: Structural and Semantic Aspects .World Journal of English Language Vol 13, No 4 (2023), P.68-74(видання, включене до наукової бази Scopus).

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

31. Макарчук О.Г. Часопис «Воля» (1905–1907 рр.) як джерело вивчення робітництва та робітничого руху в Галичині початку ХХ ст. Українська періодика: історія і сучасність. Доповіді та повідомлення одинадцятої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції, Львів, 29–30 листопада 2013 р. Львів, 2013. С. 215–221.

32. Макарчук О.Г. Впливи М. Драгоманова на формування західноукраїнської партійної преси кінця XIX ст. Соціальні комунікації: теорія і практика. Науковий журнал. Київ, 2016. Т. 2. С. 93–98.

33. Макарчук О.Г. Медіа-дискурс політичних сил радикального спрямування: український наратив в європейському контексті. Вісник Львівського університету: філософсько-політологічні студії. Випуск 14. 2017. С. 157–162.

34. Макарчук О.Г. Псевдоніми та криптоніми дописувачів журналу Русько-Української радикальної партії «Народ» (1890–1895 рр.). Освіта регіону: Політологія, психологія, комунікації. Український науковий журнал. 2017. Київ. № 1. С. 88–94.

35. Макарчук О. Політичний дискурс у західноукраїнській пресі кінця XIX – поч. XX ст. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Журналістські науки». 2019. Випуск 3. № 910. С. 58–63.

36. Макарчук О. Гендерний дискурс у нових ЗМІ: медіаобраз політикині. Права людини та масмедіа в Україні. Частина 3: Збірник конспектів лекцій / за ред. Виртосу І., Шендеровського К. Київ: Інститут журналістики, 2021. С. 226–233.

***Праці та виступи на конференціях, які додатково засвідчують
апробацію матеріалів дисертації***

1. Макарчук О.Г. Зародження робітничого класу та робітничої преси в Західній Україні в складі Австро-Угорщини (кін XIX – поч. XX ст.). Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави. Збірник тез II Всеукраїнської науково-практичної конференції, 12 червня 2013 р. Львів. С. 316–317.

2. Макарчук О.Г. Адвокат Северин Данилович як співробітник органу Русько-Української партії журналу «Народ» (Львів – Коломия, 1890 – 1895 рр.) Збірник матеріалів Всеукраїнського круглого столу «Адвокатура України: історія та сучасність» (24 листопада 2015 р.). Київ, 2015. С. 81–84.

3. Макарчук О.Г. Парти́йна преса як вияв політичної комунікації. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Політологія, філософія, соціологія: контури міждисциплінарного перетину», 13–14 березня 2015 р., Одеса, 2015. С. 202–205.

4. Макарчук О.Г. Західноукраїнська парти́йна преса кінця ХІХ – поч. ХХ ст. як засіб політичної комунікації. Матеріали міжнародної наукової конференції «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку», 26–27 листопада 2015 р., Харків. С. 44–46.

5. Макарчук О.Г. Передвиборча агітація на сторінках преси Радикальної партії: «Радикал» (1897 р.) і «Радикал» (2015 р.). Науково-практична конференція «Правові, соціально-психологічні та інформаційні процеси державотворення в контексті євроінтеграції», 8–9 лютого 2016 р. Львів. С. 264–266.

6. Макарчук О.Г. Парти́йна преса вчора і сьогодні (на прикладі радикальної преси). Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні: збірник тез та доповідей ХІІ науково-практичної конференції, 4–8 квітня 2016 р. / Навчально-науковий інститут підприємництва та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка». 2016. С. 202–204.

7. Макарчук О.Г. Парти́йна преса радикального спрямування – український досвід в контексті світового дискурсу. The Scientific Potential on the Present (1 December 2016, St. Andrews, Scotland, UK). Materials of International Scientific and Practical Conference. Publisher FOP Rogalskyu, 2016. P. 47–50.

8. Макарчук О.Г. Системно-синергетичні підходи у вивченні історії парти́йної журналістики. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій». 24–25 листопада 2017 р. Дніпро. С. 172–175.

9. Макарчук О.Г. Імплікатура мовного дискурсу у партійній пресі. Соціолінгвістичне знання як засіб формування нової культури безпеки: Україна і світ. II Міжнародна наукова конференція. 2018. Львів. С. 74–76.

10. Макарчук О.Г. Мовний дискурс на сторінках партійної преси кінця XIX ст.: уроки для сьогодення. Східноєвропейські дослідження: економіка, освіта і право Міжнародна науково-практична конференція м. Бургас (Болгарія). 2018. С. 164–167.

11. Макарчук О.Г. Українська партійна преса в період виборів. Українська періодика: історія і сучасність. Дванадцята всеукраїнська науково-теоретична конференція. Львів. 2018. С. 61–64.

12. Макарчук О.Г. Історія партійної преси як складова навчального курсу «Історія української журналістики». Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції «Управління в освіті» 4–5 квітня 2019. 2019. Львів. С. 194–196.

13. Макарчук О.Г. Форсайт-методи у дослідженні журналістики. Міжнародна науково-практична конференція «Інноваційні технології у розвитку сучасного суспільства» (18 –19 квітня 2019 р.). 2019. Львів. Т.1. С. 273–274.

14. Макарчук О.Г. Партійні ЗМІ у крос-медійному просторі сьогодення. Міжнародна наукова конференція «Освіта та наука у мінливому світі: проблеми та перспективи розвитку». 2019. Дніпро. Т.1. С. 341–343.

15. Макарчук О.Г. Іммерсивна журналістика як стратегія залучення користувача у контент партійних ЗМІ. Освіта і наука у мінливому світі. Матеріали II Міжнародної наукової конференції. 27–28 березня 2020 р., м. Дніпро. Частина II. Дніпро: СПД «Охотнік». 2020. С. 324–325. URL: <http://dakiro.kr admin.gov.ua/book/2020/Dnipro/zbirnik.pdf>.

16. Макарчук О.Г. Нові медіа у сучасному політичному процесі. The European development trends in journalism, PR media and communication. International scientific and practical conference. November 27–28, 2020. Wloclawek, Republic of Poland. Wloclawek, 2020. P. 106–109.

17. Макарчук О.Г. Gender based discourse on the pages of party media. Людина в українському суспільстві в системі цінностей прав людини: сучасний вимір медіа-діяльності: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 14 травня 2021 р.). Київ: Інститут журналістики. 2021. С. 51–55.

18. Макарчук О. Г. Газета «Гасло» (1902–1903) як фактор співпраці політичних сил Галичини і Наддніпрянщини початку ХХ ст. Інновації та особливості функціонування ЗМІ в демократичному суспільстві: збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції. Львів, 27 жовтня 2022 р.). 2022. С. 68–69.

19. Makarchuk O. The ethnonym «Ukrainian» as a factor of self-identification on the pages of the Western Ukrainian party press of the late XIX – the beginning of the XX century. Simpozionul internațional de etnologie: Tradiții și procese etnice. Chisinau, March 30, 2023, P.66

Анотація

Макарчук О. Г. Преса українських політичних партій і рухів у інформаційно-комунікаційному просторі Галичини (1890–1914) – Монографія.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук із соціальних комунікацій за спеціальностями 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство та 27.00.04 – теорія та історія журналістики. – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Київ, 2023.

На основі сучасних теоретико-методологічних підходів виявлені закономірності та особливості зародження, становлення й функціонування преси українських політичних партій і рухів у Галичині у 1890–1914 рр., подані характеристики законодавчих, організаційних та творчих аспектів пресової діяльності.

Використані у дослідження теоретико-методологічні підходи щодо співвідношення загального і специфічного в історії та типології пресового

простору Галичини дозволяють сформулювати власний підхід до визначення дефініцій «преса політичних рухів» та «партійна преса».

Так, зокрема, преса політичних рухів зазначеного періоду, як-от москвофіли, народовці чи клерикали, намагалася на сторінках своїх друкованих органів активно впливати на владу та громадян у бажаному для цієї політичної течії напрямі. У той же час, через відсутність чіткої організації, «розпорошений» соціальний склад читачів, неформальний характер і непостійність складу того чи іншого політичного руху, пресові органи цих рухів зазвичай не містили чіткої програми дій та жорсткого формулювання цілей. На сторінки видання допускали ширший контингент дописувачів, менше уваги приділялося суто партійним питанням та міжпартійним відносинам.

Натомість під власне партійною пресою розуміємо групу видань (періодичних і неперіодичних), засновником котрих виступає конкретна політична партія, і головною метою якої служить забезпечення політичної комунікації як серед одно-партійців, так і з іншими політичними силами, а також пропаганда та розповсюдження ідей і поглядів «своєї» партійної політичної сили серед громадськості й залучення нового електорату.

Утім, на сторінки партійних видань виносилися питання не тільки внутрішньопартійного життя, але й інша тематика, що відповідала виборчим, культурним, освітнім потребам українського населення Галичини.

Тим самим преса політичних рухів – поняття ширше, не прив'язане до певної структурованої та організаційно оформленої політичної партії і, відповідно, не підпорядковане жорсткій партійній лінії та партійній дисципліні.

Зазвичай народження нової політичної сили невдовзі супроводжувалося появою її першого друкованого органу (далі – й наступних). Спостерігалися й випадки, коли, навпаки, спершу створювався

друкований орган, редакція та дописувачі якого становили коло однодумців, а уже пізніше на цій базі формувалася політична сила.

Історіографічні аспекти дослідження розглядають динаміку наукового осмислення історії української преси й журналістики Галичини та розвитку напрямів присвячених їй наукових праць (підсумкові праці, вивчення окремих періодів і проблем, національних і макрорегіональних традицій, критика ідей окремих дослідників щодо інституціоналізації та теоретико-методологічних аспектів історії розвитку політичної та партійної преси зазначеного періоду тощо.

Джерельна база дисертаційного дослідження включила кілька основних блоків : архівні матеріали, виявлені дисертанткою особисто, безпосередній контент політичних та партійних періодичних видань, листування редакторів видань з читачами та меценатами з найширшого кола питань, науково-довідкові видання.

Особлива увага у роботі приділена типологічним характеристикам політичної та партійної преси цього періоду, її функціям та особливостям взаємодії з партійними фракціями та читацькою аудиторією, акцентовано увагу на змістовому компоненті творчих напрацювань.

Типологічна характеристика українських політичних та партійних видань Галичини другої половини XIX – початку XX ст., подана у роботі, дає розуміння загальних процесів у справі розвитку національного друку, показує внутрішні закономірності цих явищ та інституцій на різних рівнях: тип видання, характер рубрик, жанрове розмаїття тощо. Зроблено висновок про специфічні особливості практично кожного політичного та партійного видання, що постійно шукали і займали свою «нішу» та формували власне «поле» в інформаційному просторі з метою опанування інформаційного середовища того чи іншого шару аудиторії (селянства, робітництва, інтелігенції, духовенства).

Підсумовано, що кожне окреме партійне видання – живий, конкретно-історичний соціальний і творчий організм, ідеологічний феномен, політичне та культурне досягнення суспільства, продукт праці конкретних людей.

Серед типологічного розмаїття пресових першодруків Галичини виокремлено видання політичні, простежено медіа-тренди, що визначили появу суто партійних видань. На основі значної кількості джерел проаналізовано передумови появи партійних пресових органів Галичини, визначена їх роль як суб'єкта та об'єкта процесів партійного будівництва.

Зроблено висновок, що в українському політикумі досліджуваного періоду існувало чотири напрями (чи відлами). Найстарший за часом утворення – *русофільський* (*москвофільський*), наступний у часі – *народовський* (або ще – *народовецький*). Приблизно водночас оформлюється *соціалістичний* напрям, який тяжіє до т. зв. австро-марксизму, та *клерикальний*, у тих історичних умовах достатньо близький до народовського. Кожний з відламів мав свої друковані ЗМІ, які боролися за «русинську» (українську) авдиторію.

У дослідженні зроблено висновок про надважливу роль політичного журналіста адже на зламі XIX – XX століть саме політична журналістика часто відкривала шлях у велику політику

Дослідження слугує основою для подальшого науково-теоретичного опрацювання питань функціонування партійної преси в умовах історичних пертурбацій, створення наукового підґрунтя для інших перспективних досліджень, головними результатами яких мають стати розробки теоретичних та практичних медіа-моделей партійного друку. Результати дослідження можуть бути використані у практичній діяльності сучасних політичних партій, що отримують змогу творчо застосувати історичний досвід творення партійних друкованих органів, синкретично поєднувати їх із новими медіа.

Ключові слова: політична та партійна преса, інформаційно-комунікаційний простір, Галичина в складі Австрії.

Abstract

Makarchuk O.G. The press of Ukrainian political parties and movements in the information and communications space of Galicia (1890–1914) – Monograph.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Sciences in social communications with the specialities 27.00.03 – book science, library science, bibliography science, and 27.00.04 – theory and history of journalism. – The Vernadsky National Library of Ukraine. Kyiv, 2023.

Based on the modern theoretical and methodological approaches, regularities and features of the emergence, formation, and functioning of the press of Ukrainian political parties and movements in Galicia in 1890–1914 are identified, and the characteristics of legislative, organizational, and creative aspects of press activity are presented.

The theoretical and methodological approaches regarding the correlation of general and specific in the history and typology of the press space of Galicia used in the research allow us to formulate our own approach to define the concepts of «press of political movements» and «party press».

Thus, in particular, the press of political movements of the specified period, such as Moscovophiles, Narodovtsi, or Clericals, tried to actively influence the government or citizens on the pages of their printed organs in the desired direction for their political movement. At the same time, due to the lack of a clear organization, the «dispersed» social composition of readers, the informal nature and composition instability of this or that political movement, the press bodies of these movements usually did not contain a clear program of actions and a rigid formulation of goals. A wider contingent of contributors was admitted to the pages of the publication, and less attention was paid to purely party issues and inter-party relations.

On the other hand, the party press itself is understood as a group of publications (periodical and non-periodical), founded by a specific political party,

and whose main purpose is to ensure political communication both among fellow party members and with other political forces, as well as propaganda and dissemination of ideas and views of «their own» party political power among the public and engaging of a new electorate.

However, the pages of party publications covered issues not only of intra-party life, but also other topics that corresponded to the electoral, cultural, and educational needs of the Ukrainian population of Galicia.

Thus, the press of political movements is a broader concept, not tied to a certain structured and organized political party, and hence not subjected to a rigid party line and party discipline.

Usually, the emergence of a new political force was soon followed by the appearance of its first printed organ (and further on, the following). There were also cases when, on the contrary, a printed body, the editors and contributors of which formed a circle of like-minded people, was first created, and later a political force was formed on this basis.

The historiographical aspects of the research consider the dynamics of the scientific understanding of the history of the Ukrainian press and journalism of Galicia and the development of the areas for scientific works dedicated to it (summary works, the study of individual periods and issues, national and macro-regional traditions, criticism of the ideas of individual researchers regarding institutionalization and theoretical and methodological aspects of the history of the development of political and party press of the specified period, etc).

The source base of the dissertation research included several main blocks: archival materials discovered by the author personally, direct content of political and party periodicals, correspondence of editors of publications with readers and patrons on the widest range of issues, and scientific reference publications.

Particular attention is paid to the typological characteristics of the political and party press of this period, its functions and features of interaction with party factions and the readership, and the emphasis is placed on the conceptual component of creative works.

The typological characteristics of the Ukrainian political and party publications of Galicia of the second half of the XIX and the beginning of the XX centuries, presented in the work, provide an understanding of the general processes in the development of the national press, shows the internal regularities of these phenomena and institutions at different levels: the type of publication, the nature of the headings, genre diversity, etc. A conclusion about the specific features of almost every political and party publication, which constantly sought and occupied its «niche» and formed its own «field» in the information space in order to master the information environment of one or another layer of the audience (peasants, workers, intelligentsia, clergy) was made.

It is summarized that each separate party publication is a living, concrete-historical social and creative organism, an ideological phenomenon, a political and cultural achievement of society, and a product of the work of specific people.

Among the typological variety of first edition press of Galicia, political editions are singled out, and media trends that determined the emergence of purely party publications are traced. On the basis of a significant number of sources, the prerequisites for the emergence of party press bodies in Galicia were analyzed, and their role as the subject and object of the processes of party building was determined.

The conclusion about the four directions (or branches) of the Ukrainian political circles of the studied period was made. The oldest in terms of the time of formation is *Russophilian* (Moscophilian), and the next one is *Narodovsky* (or also – *Narodovetsky*). At about the same time, a *socialist* direction is being formed, and it gravitates towards the so-called Austro-Marxism, and also the *clerical* one, which, in those historical conditions, is quite close to Narodovsky. Each of the factions had its own print media, which fought for the «Ruthenian» (Ukrainian) audience.

It was concluded in the research about the crucial role of the political journalist because, at the turn of the XIX and XX centuries, it was political journalism that often opened the way to big politics.

The study serves as a basis for the further scientific and theoretical study of the functioning of the party press in the conditions of historical disturbances, and for the creation of a scientific basis for other prospective studies, the main results of which should be the development of theoretical and practical media models of the party press. The results of the research can be used in the practical activity of modern political parties, which get the opportunity to creatively apply the historical experience of creating party printed organs, and syncretically combine them with new media.

Keywords: political and party press, information and communication space, Galicia as part of Austria.